

**TEMURIYLAR DAVRIDA ILM-FAN VA MADANIYAT UYG‘ONISHI:
ZAMONAVIY O‘ZBEKISTON UCHUN SABOQLAR**

*DXX CHQ “Yosh chegarachilar” HAL Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası bosh
o‘qituvchisi*

Avliyoqulov Isroil

Annotatsiya: Ushbu maqola Temuriylar davrida ilm-fan, madaniyat, adabiyot va me‘morchilikning yuksalish omillari, uning sivilizatsion ahamiyati hamda bugungi O‘zbekiston uchun tutgan o‘rni va saboqlarini tahlil qiladi. Amir Temur va temuriylar siyosiy markazlashuv, ilm ahliga ehtirom, iqtisodiy barqarorlik va madaniy siyosat orqali qanday qilib mintaqada buyuk Uyg‘onish davrini yaratganligi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Temuriylar, Uyg‘onish, ilm-fan, madaniyat, me‘morchilik, Mirzo Ulug‘bek, Samarqand maktabi, O‘zbekiston.

KIRISH

Markaziy Osiyo tarixida Temuriylar davri (XIV–XV asrlar) nafaqat siyosiy jihatdan, balki ilm-fan va madaniyat ravnaqi nuqtai nazaridan ham buyuk taraqqiyot bosqichi hisoblanadi. Ayniqsa Amir Temur asos solgan davlat boshqaruvi, iqtisodiy barqarorlik, olim va san‘atkorlarga e‘tibor natijasida ilm-fanning barcha yo‘nalishlarida o‘ta yuksak natijalar kuzatildi. Mirzo Ulug‘bekning ilmiy maktabi esa jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa bo‘lib kirdi. Ushbu davr yutuqlari bugungi kunda O‘zbekiston uchun siyosiy, ma‘naviy, ilmiy va madaniy taraqqiyot yo‘lida muhim saboq bo‘lib xizmat qilmoqda.

1. Temuriylar davrida ilm-fan uyg‘onishining tarixiy asoslari

1.1. Amir Temurning davlat siyosati va ilm ahliga munosabati

Amir Temur mamlakatni boshqarishda “Adolat, tartib, ilm va kuch birligi” tamoyiliga amal qilgan. Uning “**Temur tuzuklari**” asarida ilm-fan egalariga ehtirom ko‘rsatish davlatning eng muhim vazifalaridan biri sifatida qayd etiladi. Temurning yirik shaharlarni qayta tiklash, iqtisodiy hayotni jonlantirish siyosati ilm va madaniyat rivojiga mustahkam zamin yaratdi.

U olimlar, ustozlar, xattotlar, tabiblar, me‘morlarni saroyga taklif qilib, ularni moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirgan. Bu siyosat natijasida Samarqand ilm-fan markaziga aylangan.

1.2. Siyosiy barqarorlik va iqtisodiy yuksalish omili

Temur imperiyasining markazlashgan boshqaruvi savdo yo‘llarining xavfsizligini ta‘minladi. Buyuk Ipak yo‘lining jonlanishi:

- shaharlarning iqtisodiy tiklanishi,
- hunarmandchilikning rivojlanishi,
- ilmiy almashinuvlarning kengayishi

uchun sharoit yaratdi. Tashqi madaniy aloqalar ortishi natijasida sharq va g‘arb ilmiy an‘analari o‘zaro boyidi.

2. Temuriylar davrida ilm-fan taraqqiyoti

2.1. Mirzo Ulug‘bekning ilmiy maktabi

XV asrning eng buyuk ilmiy kashfiyotlari Ulug‘bek nomi bilan bog‘liq. Uning Samarqanddagi akademiyasi Sharq Uyg‘onishining eng yuksak cho‘qqisi sanaladi. Ulug‘bek:

- rasadxona qurdi,
- yulduzlar jadvalini tuzdi,
- astronomiyani matematik asosda rivojlantirdi.

“Ziji jadidi Ko‘ragoniy” asari jahon astronomiya ilmining qimmatli manbasi bo‘lib, undagi 1018 yulduz pozitsiyasi ilgari noma‘lum bo‘lgan aniq ilmiy natijadir.

Ulug‘bek maktabida Qozizoda Rumiy, G‘iyosiddin Jamshid Koshiy, Ali Qushchi kabi daho olimlar faoliyat yuritdi. Ulug‘bekning ilmiy merosi bugungi ilm-fan rivojida ham o‘z o‘rniga ega.

2.2. Matematika va geometriya rivoji

Jamshid Koshiy tomonidan:

- π sonining aniqlashda zamonidan anchagina o‘tgani,
- “Aylana haqida risola” yaratilgani,
- o‘nlik kasrlar tizimi ishlab chiqilgani

Temuriylar davri matematika maktabining ulkan yutuqlaridan biridir.

2.3. Tibbiyot va tabiiy fanlar

Davr tabiblari Ibn Sinoning ilmiy maktabini davom ettirib, tibbiy diagnostika, o‘simlikshunoslik, dori-darmonlar bo‘yicha muhim tadqiqotlar olib bordi. Saroyda maxsus tabobat markazlari ham bo‘lgan.

3. Adabiyot va san‘atning yuksalishi

3.1. Sharq adabiyotining oltin davri

Temuriylar hukmronligi, ayniqsa, Shohrux Mirzo va Husayn Boyqaro davrida adabiyot yangi cho‘qqiga ko‘tarildi. Bu davrda:

- Alisher Navoiy,
- Abdurahmon Jomiy,
- Lutfiy,
- Bobur,

kabi shoirlar ijodi yuksaldi. Navoiy yaratgan adabiy maktab turkiy tilning nufuzini oshirdi, uni davlat va ilm tili darajasiga ko‘tardi.

3.2. Miniatyura san‘ati va musiqa

Temuriylar davrida miniatyura san‘ati rivoj topdi. Kamoliddin Behzod boshchiligidagi Hirot rassomlik maktabi jahon tasviriy san‘ati tarixida alohida o‘rin egalladi.

Musiqa san‘atida maqom tizimi mukammallashdi. Davlat saroylarida musiqachilar, hofizlar, sozandalar uchun maxsus maktablar ochilgan.

4. Temuriylar davri me‘morchilik maktabi

4.1. Samarqand va Hirot me’moriy maktablari

Temur va temuriylar davrida:

- Gur Amir maqbarasi,
- Bibixonim masjidi,
- Shohi Zinda majmuasi,
- Ulug‘bek madrasalari,
- Hirottdagi ko‘plab madrasalar va masjidlar

Sharq me’morchiligining betakror namunalari yaratildi.

4.2. Me’moriy uslubning xususiyatlari

Temuriylar me’morchiligi quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

- ko‘k va zumrad ranglarning ustuvorligi,
- murakkab geometrik va islmiy naqshlar,
- gumbazli inshootlar,
- mozaika va koshinkorlik madaniyati.

Bu maktab keyinchalik butun Markaziy Osiyo me’morchilik an‘analariga asos bo‘lib xizmat etdi.

5. Temuriylar davrining zamonaviy O‘zbekiston uchun saboqlari

5.1. Ilm-fanni davlat siyosatining markaziga qo‘yish zarurati

Temuriylar davri shuni ko‘rsatadiki:

- ilm-fan rivojisiz jamiyatning siyosiy va iqtisodiy qudrati to‘liq shakllanmaydi;
- olimlarga sharoit yaratish davlatning strategik vazifalaridan biri bo‘lishi lozim;
- maktab, madrasalar, akademiya kabi ilm maskanlari davlat kuch-qudratini belgilaydi.

Bugungi O‘zbekiston uchun innovatsion iqtisodiyotga o‘tishda bu saboqlar ayniqsa dolzarb.

5.2. Yosh avlodni ma’rifatparvarlik ruhida tarbiyalash

Temuriylar ilmiy maktabi yoshlarni:

- mustaqil fikrlashga,
- ilmga intilishga,
- ijodkor bo‘lishga

rag‘batlantirgan.

Zamonaviy ta’lim tizimi uchun bu tajriba motivatsion model vazifasini bajaradi.

5.3. Madaniy merosni saqlash va targ‘ib qilish

Temuriylar me’morchilik maktabi va adabiy merosi bugungi turizm, madaniy diplomatiya va identitet siyosatida asosiy o‘rin tutadi. Bu merosni tiklash va targ‘ib qilish milliy o‘zlikni mustahkamlaydi.

5.4. Ilmiy integratsiya va xalqaro hamkorlik

Ulug‘bek ilmiy maktabi o‘z davrida turli mamlakatlardan olimlarni jamlagan. Bugungi global dunyoda O‘zbekistonning ilmiy va texnologik hamkorlikni kuchaytirishi aynan o‘sha tarixiy modelga mos keladi.

XULOSA

Temuriylar davri Sharq Uyg‘onishining eng yorqin sahifalaridan bo‘lib, ilm-fan, madaniyat, adabiyot, san‘at va me‘morchilikning ulkan taraqqiyoti bilan ajralib turadi. Amir Temur boshlab bergan davlat siyosati Mirzo Ulug‘bek va temuriy shahzodalar tomonidan davom ettirilib, Markaziy Osiyoni dunyoning eng ilg‘or ilmiy markazlaridan biriga aylantirdi.

Bugungi O‘zbekiston Temuriylar merosidan:

- ilm-fanni rivojlantirish,
 - yoshlarni ma‘naviy tarbiyalash,
 - madaniy merosni saqlash,
 - xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish
- borasida chuqur saboq olmoqda.

Temuriylar davri – bu tarixiy meros emas, balki zamonaviy islohotlar strategiyasi uchun boy tajriba manbai.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “Temur tuzuklari” – O‘zbekiston Fanlar akademiyasi nashri.
2. Bartold V.V. *Turkistonning madaniy tarixi*.
3. Rashididdin Fazlulloh. *Jome’ at-tavorix*.
4. A. Ahmedov. *Ulug‘bek akademiyasi va uning merosi*.
5. A. M. Mironov. *Temuriylar davri san‘ati va me‘morchiligi*.
6. B. Ahmedov. *Amir Temur va Temuriylar davlati tarixi*.
7. O‘zbekiston Milliy arxivi hujjatlari to‘plami.
8. Y. Bregel. *Historical Atlas of Central Asia*.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari: Temuriylar merosi haqidagi nutqlar.